

17. Said, Edward. 2001. Orientalism [Orientalism]. Translated by V. Shovkun. Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko "Osnovy".

18. Skyba, Ivan. 2021. "Spetsyfika ekolohichnoho dyskursu v XXI stolitti" ["Specificity of Ecological Discourse in the XXI century"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 2(34): 55-60. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.34.16316>

19. Sukhova, Nadiia. 2022. "Dolia prohresu v tsyfrovu epokhu" ["The Fate of the Idea of Progress in the Digital Age"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria: Filosofiia. Kulturo-*

lohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies 1 (35): 115-119. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.35.16569>

20. Tetcher, Margaret. 2003. *Iskusstvo upravleniya gosudarstvom. Strategii dlya menyayuschegosya mira [Statecraft: Strategies for a Changing World]*. Moscow: Alpina Publisher.

21. Shermer, Michael. 2002. *Why People Believe Weird Things*. New York: St. Martin's Press.

22. Yaspers, Karl. 1991. *Smysl i naznachenie istorii [The Origin and Goal of History]*. Moscow: Politizdat.

С. С. Орденів

ПОЛИТИКО-ПРАВОВОЕ ИЗМЕРЕНИЕ МЕЖЦИВИЛИЗАЦИОННЫХ ВЫЗОВОВ ГЛОБАЛИЗИРОВАННОГО МИРА

Аннотация. В статье раскрывается специфика политико-правового измерения межцивилизационных вызовов глобализованного мира. Акцентируется внимание на том, что проблематика межцивилизационных отношений имеет тенденции к обострению, так как одним из проявлений глобализации является неравномерность экономического и социокультурного развития разных народов, регионов, цивилизационных образований. Отмечается, что позиции западных исследователей цивилизационного развития отражают самосознание преимущества западноевропейского общества. Это влечет за собой несогласованность в соотнесении терминов «цивилизация» и «глобализация», а также неоднозначность трактовки самого термина «цивилизация»: с одной стороны, он предполагает определенные универсалистские основы развития, а с другой – со всей очевидностью содержит ориентализм, ставя таким образом под сомнение существование незападных форм цивилизации. В связи с изложенным, одним из инструментов глобализации выступает гипердиффузионизм, основанный на принципе, что одна цивилизация, раса или один народ, в силу своих особенностей, являются творцами всех благ, которые у них позаимствовали менее развитые цивилизации и народы. Это в значительной степени обуславливает политико-правовое измерение межцивилизационных вызовов глобализованного мира, поэтому можно рассматривать конфликт цивилизаций как неизбежное следствие глобализации миропорядка, основанного на правилах западной цивилизации.

Ключевые слова: межцивилизационные вызовы; диалог культур и цивилизаций, глобализация, политика, право.

S. Ordenov

THE POLITICAL AND LEGAL DIMENSION OF INTER-CIVILIZATIONAL CHALLENGES OF THE GLOBALIZED WORLD

Introduction. In today's globalized society, the problems of inter-civilizational relations tend to intensify, because one of the manifestations of globalization is the uneven economic and socio-cultural development of different peoples, regions, civilizations, etc. **The aim** is to study the political-legal dimension of inter-civilizational challenges of the globalized world from socio-philosophical positions. **Research methodology.** The research uses cultural-civilizational and dialectical methods in their integrative combination. Axiological and historical approaches were also used, which contributed to a deeper understanding of the political and legal dimensions of the inter-civilizational challenges of the globalized world. **Research results.** It is emphasized that the positions of Western researchers of civilizational development reflect the self-awareness of the superiority of Western European society. This entails inconsistencies in the correlation of the terms "civilization" and "globalization" and the ambiguity of the term "civilization" itself: on the one hand, it presupposes certain universalist principles of development, and on the other hand, it clearly contains orientalism, thus calling into question the existence of non-Western forms of civilization. **Discussion.** In this way, one of the tools of globalization is hyperdiffusionism, which is based on the principle that one civilization, race, or one people, due to its peculiarities, are the creators of all the benefits that less developed civilizations and peoples borrowed from them. Therefore, non-Western peoples resist not the principles of the rule of law, but the rules and standards established by the Western world to artificially manage globalization development and exert influence on social consciousness. **Conclusions.** This largely determines the political and legal dimension of the inter-civilizational challenges of the globalized world, due to which the conflict of civilizations can be considered as an inevitable consequence of globalization.

Keywords: intercivilizational challenges, dialogue of cultures and civilizations, globalization, politics, law.

УДК 656.7.071.7.351.814.263.2:378:168.522(045)

О. М. Сідоркіна

ТРАДИЦІЙНЕ І СУЧАСНЕ У СТРУКТУРІ МАСОВОЇ СВІДОМОСТІ (У КОНТЕКСТІ МІЖЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ)

Національний авіаційний університет
ORCID: 0000-0002-8624-2398

Анотація. У статті розглядаються співвідношення різних світоглядних елементів у сучасній структурі масової свідомості, показується специфіка та напрями процесів, що в ній відбуваються. Синкретична структура сучасної масової свідомості базується на соціокультурній традиції, яка є результатом історичного розвитку суспільства та характеризується певним динамізмом і демонструє зміну форм свого прояву. Відповідна динаміка зумовлена соціальними, історичними та політичними процесами, що відбуваються у суспільстві, а також особливостями сучасних міжцивілізаційних викликів.

Ключові слова: буденний рівень свідомості, буття, вікові конфлікти, масова свідомість, міфологеми, міжцивілізаційна взаємодія, неорелігії, релігійна свідомість, світогляд, суспільна свідомість, структура суспільної свідомості, традиції.

Вступ

Суспільна масова свідомість як загалом, так і у своїй конкретиці, зумовленої культурно-історичними часово-просторовими рамками буття соціуму, має складну

структуру, яка містить у собі сталі й динамічні компоненти, різні рівні, певну спрямованість процесів свого розвитку. У процесі загального розвитку суспільної свідомості змінюється співвідношення окремих її

видів, трансформація їхнього місця і значення. Якщо у добу Середньовіччя панівна роль належала релігійній свідомості (інші види суспільної свідомості підпорядковувалися останній та були включені до її складу), то сучасна суспільна свідомість характеризується істотними рисами секуляризації і світськості. При цьому за загальної секуляризації у структурі сучасної суспільної свідомості продовжують існувати окремі блоки, або специфічні «ментальні утворення», пов'язані з іншими її видами. Їхній вплив та часто суперечливе поєднання зумовлюють різні аспекти прояву та реалізації у суспільній практиці, яка набула виразних рис міжкультурної взаємодії в умовах міжцивілізаційних викликів. Загострення конфліктних фаз цих процесів робить актуальним їх ретроспективний аналіз, зокрема через поняття вікового конфлікту (Черняк 1988).

Різні елементи структури сучасної суспільної свідомості знайшли відображення у значній кількості робіт філософії, суспільствознавства, соціології, культурології та інших гуманітарних напрямків. З огляду на конкретні завдання статті, ми зазначимо загально філософські праці, де висвітлюються питання структури суспільної свідомості, різних її рівнів та співвідношення між ними (Лобовик 1986), а також роботи, присвячені аналізу окремих її форм, зокрема релігійної, місцю різних структур свідомості і процесів, що в ній відбуваються, різних типів світогляду (науковий, релігійний, міфологічний тощо), ретроспективним особливостями їх формування (Дудар 2003; Єленський 2001; Любашенко 1995; Рязанова 2004). Цивілізаційний аспект зазначених питань теоретично відображений у роботах А. Тойнбі та О. Шпенглера (Тойнбі 1995; Шпенглер 1998). Також нами враховувалися дослідження особливостей процесів у масовій свідомості в умовах інформаційного суспільства (Дротянко 2013). Ці та інші праці склали джерельну базу даного дослідження.

Мета і завдання

З урахуванням існуючих досліджень різноаспектних проблем суспільної свідомості важливе значення, на нашу думку, становитиме спеціальний розгляд співвідношення різних світоглядних елементів у її сучасній структурі, з'ясування специфіки та напрямку тих процесів, що в ній відбуваються. Тому метою статті є аналіз особливостей структури сучасної масової суспільної свідомості, співвідношення наявних у її складі різних світоглядних елементів у контексті сучасних міжцивілізаційних викликів.

Методологія дослідження

Методологічну основу статті складають насамперед теоретичні засади діалектичного підходу у трактуванні взаємодії рівнів та форм суспільної свідомості, зокрема взаємозв'язку свідомості та буття. Діалектичний підхід доповнювався цивілізаційним, зокрема при аналізі питань у контексті вікових конфліктів. Також у своїх міркуваннях ми спиралися на філософські дослідження особливостей модерної і постмодерної свідомості (Хайдеггер 1991; Хабермас 2002), а також низку теоретико-методологічних положень функціонального підходу релігієзнавства (Колодний 2000).

Результати

Структура сучасної масової суспільної свідомості характеризується певним динамізмом і демонструє зміну форм свого прояву. Відповідна динаміка зумовлена соціальними, історичними та політичними процесами, що відбуваються у суспільстві. Але при цьому у структурі масової суспільної свідомості зберігаються певні стабільні утворення, які постійно взаємодіють між собою, специфічно відображаючи вплив новітніх тенденцій і процесів. Синкретична за своєю сутністю структура сучасної суспільної свідомості ґрунтується на певній соціокультурній традиції. Остання виступає результатом тривалого історичного розвитку соціальних спільнот.

В українському суспільстві у структурі масової буденної суспільної свідомості представлено кілька складових як певних «ментальних утворень». По-перше, це світсько-раціоналістичний світогляд, пов'язаний із тривалим вже за часом функціонуванням світського суспільства, культури, впливу освіти і містить у собі елементи наукової картини світу. По-друге, це формування певних суспільних міфологем, пов'язаних із різними сферами функціонування суспільних інституцій. По-третє, це релігійні уявлення та елементи релігійної свідомості у поєднанні з традиційними народними віруваннями.

При цьому суперечливе поєднання різних світоглядних складових у масовій свідомості призводить до зростання проявів паранаукових, окультичних та квазірелігійних утворень. Це відображає не стільки прояв звичайної секуляризації в плані утвердження раціонально-атеїстичного світогляду, скільки характерний стан ірраціональної динамічності масової свідомості, переважання різнотипних містичних складових та загальної несталості релігійної свідомості, яка може генерувати як у бік антирелігійності, так і в бік релігійного відродження. Такий стан масової свідомості в поєднанні з людською потребою у вірі та знаннях одночасно без серйозної духовної праці здатний досить легко переключитися на обожнення будь-якого іншого об'єкта як «...відображення боротьби між цінностями й антицінностями в усьому світі і в кожній окремій особі» (Єленський 2001, 22-25). Цей стан не є наслідком посткомуністичних патологій у суспільних сферах, а виступає його причиною. Особливий аспект пов'язаний із проблемами сучасних міжцивілізаційних викликів, загострення яких надало нового поштовху внутрішньо суспільним протиріччям, які накопичувалися протягом тривалого історичного періоду. У зв'язку з цим міжцивілізаційна взаємодія набула рис соціального конфлікту як гостра фаза розвитку певних вікових конфліктів, що виникли у минулому і розвивалися протягом багатьох десятиліть. Такі вікові конфлікти із сфери ідеологічного протистояння періодично переростали у тривалі військові зіткнення, які загалом негативно впливали на усі сторони економічного, політичного та духовно-культурного життя суспільства.

Обговорення

Зазначені особливості структури сучасної масової суспільної свідомості детерміновані низкою причин,

пов'язаних із поширенням цінностей індустріальної цивілізації з її секуляризацією, розвитком урбаністичних структур, науково-технічним прогресом та раціоналізмом. Аналіз їх сучасної соціальної ролі та значення вимагає більш поглибленого вивчення з урахуванням цивілізаційного підходу, тих цінностей, що є основою сучасних культурно-цивілізаційних утворень. Такий підхід передбачає врахування особливостей взаємодії соціальних систем з їх політичними системами та ідеологічними засадами.

Зупинимось детальніше на розгляді релігійної складової суспільної свідомості. Остання, у свою чергу, є складним утворенням, певною підсистемою у складі суспільної свідомості, на динаміку якої впливає ціла низка чинників. Останні породжені не лише актуальними проблемами сучасного життя, але й мають коріння в історичному минулому українського суспільства. У сучасному українському суспільстві відбуваються помітні соціальні трансформації, що супроводжується становленням та утвердженням нових форм, принципів соціального устрою, виникненням нових соціальних інститутів, а також змінами у релігійній свідомості, ставленням до релігії, оцінці її ролі у приватному та суспільному житті. Це знайшло свій прояв у зміні форм прояву релігійності населення, ступені його релігійної активності, зміні функціональної ролі релігії у суспільстві, взаємозв'язку релігії та її інституцій з ідеологічною сферою.

Сучасний стан релігійної свідомості в Україні зумовили такі чинники: історичні особливості релігійного розвитку українського суспільства, вплив світської ідеології попереднього історичного періоду, загально-світові тенденції в розвитку релігійної свідомості у перехідну до постмодерної епохи, а також різні аспекти політизації релігійної сфери.

Історичний розвиток релігійності українського суспільства містить у собі перш за все традиції християнської і, меншою мірою, ісламської та іудаїстської релігійних систем. Християнство відіграло провідну роль у формуванні особливостей духовного і культурного розвитку загалом. Але при цьому на особливості прояву релігійності певний вплив здійснювали і давні язичницькі традиції слов'ян.

Загалом можна говорити про існування в національній культурі трьох своєрідних зрізів східно-слов'янської світоглядної традиції. Перший із них представлений єдиним цілісним світом переважно селянської культури у поєднанні з побутовим укладом. Ця широка народна культура ґрунтується на багатьох дохристиянських елементах світовідчуття (Боровський 1992). Другий, культурний зріз, утворює безпосередньо традиція православ'я, яка у поєднанні з народним світоглядом дала такі форми, що потім кваліфікувалися як «народне православ'я». Конкретно це проявилось у своєрідних формах консерватизму української народної православної свідомості, що виражається в збереженості загальної її «софійності» як елемента давньої релігійної традиції. При цьому наявність у структурі сучасної релігійної свідомості елементів дохристиянських вірувань, їхня поширеність у вигляді народних традицій і звичаїв є важливою передумовою виникнення неорелігійних рухів язичницького спрямування з відповідним типом релігійної свідомості. У ролі третього культурного зрізу

виділяється світогляд панівних прошарків, що склав основу їхньої культури з її раціоналізованим світосприйняттям.

У процесі історичного розвитку канонічно православна картина світу, базові мотиви православного релігійного досвіду зазнавали видозмін унаслідок асиміляції архаїчними та напів'язичницькими рисами, притаманними народному світорозумінню. Така форма вірування та релігійної свідомості в літературі отримала визначення «двовір'я», «гетеродоксія» (Крянев 1988; Новиков 1991).

Релігійний синкретизм проявлявся як на народному, так і на елітарному рівнях. При цьому «двовір'я» не обмежувалося віруваннями та обрядами, а часто впливало на розвиток світогляду і філософських уявлень. Ступінь прояву такого синкретичного двовірства в релігійних поглядах виокремлює цей феномен у самостійне духовно-культурне явище. Тобто «двовір'я» виступає цілісним і специфічним світоглядом, який істотно вплинув на своєрідність національної культури, а кожна з цих форм культури одночасно формувала особливий спосіб світосприйняття.

У подальшому розвиток християнської традиції був пов'язаний вже з її конфесійними особливостями. Зокрема конфесійне різноманіття сучасної України значною мірою пов'язане з ще одним напрямком християнства – протестантизмом, який був відображенням важливих соціальних та духовних процесів в українському суспільстві, починаючи з XVI ст.

Сучасна соціально-економічна ситуація в Україні сприяє активізації у тому числі багатьох неорелігійних рухів протестантського спрямування. Зазначений аспект прояву кризовості свідомості неорелігійних рухів підтверджується аналізом причин поширення також таких течій, як неоязичництво, православне сектантство, рухів протестантського, ісламського та іудаїстського спрямування. Зокрема у нетрадиційних релігійних рухах як неоязичницького, так і протестантського спрямування актуалізується важлива соціально-аксіологічна складова (Баркер 1997; Гуцуляк 2000; Дудар 2003; Здіорук 2005).

Істотний вплив на стан сучасної релігійної складової у структурі масової свідомості українського суспільства здійснили особливості політико-ідеологічної системи попереднього радянського періоду як прояв взаємодії релігійної традиції та світських ідеологій, суперечності між якими відобразилися на загальному стані масової свідомості населення. При цьому слід відмітити певну унікальність становища релігійної ідеології у ті часи, яка опинилась поза сферою активної соціальної раціоналізації, на відміну від західного суспільства. У процесі взаємодії та ідеологічного протистояння західними та соціалістичними країнами, світська ідеологія багато в чому використовувала культурний зміст релігійної ідеології в процесі міжцивілізаційної взаємодії. У процесі подальшого розвитку суспільства сформувалися й відповідні «точки дотику» між світською ідеологією та релігійною свідомістю, що випливали з глибинних передумов життєдіяльності соціуму, в якому продовжували функціонувати солідарні цінності. Цим можна пояснити поширення в масовій свідомості

українського суспільства різних типів ідеологем, які пов'язані з різними ціннісними орієнтаціями – прозахідних ліберальних до соціалістичних та традиціоналістських, які розглядалися як провідні ідеологічні домінанти масової свідомості (Мищенко 2000).

Загострення проблеми війни та миру в умовах реальності ядерної епохи актуалізували проблему виживання цивілізації. Висунуте на перший план екзистенційне питання існування спонукає звернення до досвіду минулого, який можна використати із багатовікового співіснування та тривалих конфліктів країн, народів, соціальних верств у сфері міжнародних відносин. З такого типу віковими конфліктами пов'язано багато найважливіших подій як у світовій, так і у вітчизняній історії. Вони відбулися у зіткненнях Давнього Риму і раннього християнства, Візантії та Арабського халіфату, інституту папства та Священної Римської імперії у середні віки тощо. Продовження прояву таких конфліктів можна також прослідкувати і протягом нового та новітнього часів.

В основі вікових конфліктів знаходиться боротьба соціальних систем, зокрема їх політичних або ідеологічних доктрин, що проявляється у тому числі і у сфері міжнародних відносин. Вікові конфлікти можуть мати різний характер: міжформаційні та внутрішньо-формаційні, внутрішні (громадянські конфлікти) та зовнішні (міждержавні). Неодночасний характер міжформаційного переходу у просторі та часі міг набути форм вікового конфлікту, проте один і той же перехід міг також слугувати джерелом декількох вікових конфліктів. Це зумовлено тим, що конфлікт між старим та новим ладом спочатку проявлявся у менш, а пізніше – у більш розвинених формах, які адекватно відображали сутність цього зіткнення. При цьому політичне протистояння навіть у менш зрілих ідеологічних формах та політичних установах набувало відносної самостійності по відношенню до того соціального підґрунтя, що його породило, і зберігалось навіть тоді, коли виникали вже більш розвинуті форми прояву суспільних протиріч.

При цьому структура міжнародних відносин у конкретний історичний період могла або сприяти, або перешкоджати проявам вікових конфліктів. Зникнення таких конфліктів зазвичай було наслідком боротьби між прибічниками та противниками їх продовження в межах окремих країн та на міжнародній арені (Черняк 376).

Тому аналіз ретроспективних аспектів сучасних проблем міжцивілізаційної взаємодії дозволить глибше зрозуміти її наукові основи на базі осмислення досвіду як сучасного світового та вітчизняного розвитку, так і всього попереднього шляху людства. У наш час склалися об'єктивні умови для мирного міжцивілізаційного спілкування, оскільки вікові конфлікти відносяться до надлишкових процесів суспільного розвитку, вони ніколи не були історично неминучими і завжди гальмували історичний процес. Така роль вікових конфліктів знаходила свій прояву тому негативному впливі, який вони загалом здійснювали на розвиток суспільної думки, науки, культури, повертаючи їх навіть у передових країнах знов до тих завдань, які були вже вирішені раніше (Черняк 377).

Висновки

Отже, структура сучасної масової суспільної свідомості характеризується певним динамізмом і демонструє зміну форм свого прояву. Відповідна динаміка зумовлена соціальними, історичними та політичними процесами, що відбуваються у суспільстві. Але при цьому у структурі масової суспільної свідомості зберігаються певні стабільні утворення, які постійно взаємодіють між собою, у специфічний спосіб відображаючи вплив новітніх тенденцій і процесів.

В українському суспільстві у структурі масової буденної суспільної свідомості представлено кілька складових як певних «ментальних утворень»: світсько-раціоналістичний світогляд, пов'язаний із тривалим вже за часом функціонування світського суспільства, культури, впливу освіти і містить у собі елементи наукової картини світу; суспільні міфологеми, пов'язані з різними сферами функціонування суспільних інституцій; релігійні уявлення та елементи релігійної свідомості у поєднанні із традиційними народними віруваннями. Сучасна соціально-економічна та політична ситуація в українському суспільстві сприяє активізації різних релігійних нетрадиційних рухів, ідеологем, які пов'язані з різними ціннісними орієнтаціями, і виступають провідними ідеологічними домінантами масової свідомості.

Синкретична за своєю сутністю структура сучасної суспільної свідомості ґрунтується на певній соціокультурній традиції. Остання виступає результатом тривалого історичного розвитку соціальних спільнот. При цьому ознайомлення з історичними особливостями перебігу вікових конфліктів у міжцивілізаційному контексті показує актуальність аналізу цих питань з метою пошуку шляхів мирного вирішення таких конфліктів, що стане важливим кроком на шляху від міжцивілізаційної конфронтації до співробітництва між народами і країнами.

Список літератури

1. Академічне релігієзнавство / Бабій М. Ю. та ін. ; за ред. А. М. Колодного. К. : Світ Знань, 2000. 864 с.
2. Баркер А. Нові релігійні рухи. СПб., 1997. 282 с.
3. Боровський Я. С. Світогляд давніх киян. К. : Наукова думка, 1992. 176 с.
4. Гуцуляк О. Б. Неоязичництво другої половини ХХ ст. як парадигма свідомості суб'єкта цивілізаційно-культурного процесу. Людина і політика. № 3. 2000. С. 64-68.
5. Дротянко Л. Г. Ментальний аспект комунікації в полікультурному середовищі в умовах глобалізації. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія.* № 2 (18). К. : НАУ, 2013. С. 5-8.
6. Дудар Н. П. Детермінанти сучасного стану релігійності. Людина і політика. № 2. 2003. С. 93-110.
7. Єленський В. Є. Релігійність в українському суспільстві. Людина і світ. № 10. 2001. С. 20-25.
8. Єленський В. Є. Розлам. Протистояння в українському православ'ї як конфлікт ідентичності. Людина і світ. № 6. 2000. С. 2-10.
9. Здіорук С. І. Суспільно-релігійні відносини: виклики України ХХІ сторіччя : Монографія. К.: Знання України, 2005. 551 с.
10. Крянєв Ю. В., Павлова Т. П. Дворівство на Русі. Як була хрещена Русь. М. : Політвидав, 1988. С. 362-374.
11. Лобовик Б. О. Релігійна свідомість та її особливості. К. : Наукова думка, 1986. 247 с.
12. Лобовик Б. О. Буденна релігійна свідомість. Гносеологічний аналіз. К. : Видавництво Київського університету, 1971. 174 с.
13. Любашенко В. І. Історія протестантизму в Україні : Курс лекцій. Львів : Видавничка Спілка «Просвіта», 1995. 350 с.

14. Матюхіна О. А. Комуникативний простір української культури кінця XIX – початку XX як фактор розвитку національної самосвідомості. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія.* № 1 (33). К.: НАУ, 2021. С. 122-126.
15. Міщенко М. Д. Особливості сприйняття ідеологем прихильниками різних політичних течій. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг.* № 3. 2000. С. 42-50.
16. Новіков М. П. Християнізація Київської Русі: методологічний аспект. М.: Вид-во Московського університету, 1991. 176.
17. Рязанова Л. С. Релігійне відродження в Україні: соціокультурний контекст. К.: Біла Криниця, 2004. 239 с.
18. Рязанова Л. С. Релігійний ренесанс: спроба соціологічної діагностики. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг.* № 4. 2001. С. 114-125.
19. Тойнбі А. Дослідження історії. Т. 1 : Скорочена версія томів I-VI Д. Ч. Сомервелла / пер. В. Митрофанов, П. Таращук. К.: Основи, 1995. 617 с.
20. Тойнбі А. Дослідження історії. Т. 2 : Скорочена версія томів VII-X Д. Ч. Сомервелла / пер. В. Митрофанов, П. Таращук. К.: Основи, 1995. 401 с.
21. Хабермас Ю. Віра та знання. Майбутнє людської природи. М.: Вид-во «Весь Світ», 2002. С. 115-131.
22. Хайдеггер М. Час та буття. Розмова на дорозі. М.: Вища школа, 1991. С. 81-86.
23. Ченбай Н. А. Інформаційно-комуникаційні технології глобального суспільства. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія.* № 1 (31). К.: НАУ, 2020. С. 109-112.
24. Черняк Є. Б. Вікові конфлікти. М.: Міжнародні відносини, 1988. 400 с.
25. Шпенглер О. Захід сонця Європи. Нариси морфологів світової історії. М.: Думка, 1998. 606 с.

References

- Babii, Mihailo, Anatolii Kolodny and Boris Lobovik, et al. 2000. *Akademichne relihiyeznavstvo* [Academic religious studies]. Kyiv: Svit Znan.
- Barker, Ailin. 1997. *Novyye religioznye dvizheniya* [New religious movements]. SPb.: Russkogo Hristianskogo Gumanitarnogo instituta.
- Borovsky, Yaroslav. 1992. *Svitohlyad davnikh kyuan* [World-view of ancient Kyivans]. Kyiv: Naukova dumka.
- Chenbai, Nataliia. 2021. "Informatsiino-komunikatsiini tekhnologii hlobalnoho suspilstva" ["Information and communication technologies of global society"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriya: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 1(31): 109-112. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.31.14837>
- Chernyak, Yefim. 1988. *Vekovyye konflikty* [Age-old conflicts]. Moscow: Mezhdunarodnyye otnosheniya.
- Drotianko, Liubov. 2013. "Mentalnii aspekt komunikatsiyi v polikulturnomu seredovish'i v umovah globalizatsiyi" ["A mental aspect of communication is in a multicultural environment in the conditions of globalization"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriya: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 2(18): 5-8.
- Dudar, Nataliia. 2003. "Determinanty suchasnoho stanu relihiynosti" ["Determinants of the modern state of religiosity"]. *Lyudyna i polityka, Man and Politics*, 2: 93–100.
- Hutsuliak, Oleg. 2000. "Neozachynystvo druhoi polovyny KhKh st. yak paradyhma svidomosti subiekta tsyvilizatsiino-kulturnoho protsesu" ["Neopaganism of the second half of the 20th c. as a paradigm of consciousness of the subject of the

civilizational and cultural process"]. *Lyudyna i polityka, Man and Politics*, 3: 64–68.

- Khahermas, Yurgen. 2002. "Vera i znaniye" ["Faith and Knowledge"]. In *Budushcheye chelovecheskoy prirody, The future of human nature*, 115–131. Moscow: Izd-vo "Ves Mir".
- Khaydehher, Martin. 1991. "Vremya i bytiye" ["Time and being"]. In *Razgovor na proselochnoi doroge, Conversation on a country road*, 81–86. Moscow: Vysshaya shkola.
- Kryanev, Yurii. 1988. "Dvoyeveriye na Rusi" [Duality in Russia]. In *Kak byla kreshchena Rus* [How Russia was baptized]. Moscow: Politizdat.
- Lobovik, Borys. 1971. *Budenna relihiyna svidomist. Hnoseolohichnyy analiz* [Everyday religious consciousness. Epistemological analysis]. Kyiv: Vydavnytstvo Kyivskoho universytetu.
- Lobovik, Borys. 1986. *Religioznoye soznaniye i yego osobennosti* [Religious consciousness and its features]. Kyiv: Naukova dumka.
- Lyubashchenko, Viktoriia. 1995. *Istoriya protestantyzmu v Ukrayini: Kurs lektsiy* [History of Protestantism in Ukraine: Course of lectures]. Lviv: Vydavnycha Spilka "Prosvita".
- Matiukhina, Oleksandra. 2021. "Komunikatyvnyi prostir ukrainskoi kultury kintsia XIX-pochatku XX stolittia yak faktor rozvytku natsionalnoi svidomosti" ["The communicative space of Ukrainian culture of the late 19-early 20 centuries as a factor in the development of national identity"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriya: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 1 (33): 122–126.
- Mishchenko, Mykhailo. 2000. "Osoblyvosti spryynyattya ideolohem prykhyl'nnykamy riznykh politychnykh techiy" ["Peculiarities of perception of an ideologue by supporters of various political currents"]. *Sotsiologiia: teoriya, metody, marketynh, Sociology: theory, methods, marketing* 3: 42–50.
- Novikov, Mykhayl. 1991. *Khristianizatsiya Kiyevskoy Rusi: metodologicheskyy aspekt* [Christianization of Kievan Rus: methodological aspect]. Moscow: Izd-vo Moskovskogo universiteta.
- Ryazanova, Lyudmila. 2001. "Relihiynyy renesans: sprobа sotsioliolohichnoyi diahnostryky" [Religious renaissance: an attempt at sociological diagnosis]. *Sotsiologiia: teoriya, metody, marketynh, Sociology: theory, methods, marketing*, 4: 114-125.
- Ryazanova, Lyudmila. 2004. *Relihiine vidrodzhennia v Ukrayini: sotsiokulturnyi kontekst* [Religious revival in Ukraine: sociocultural context]. Kyiv: Bila Krynytsya.
- Shpengler, Oswald. 1988. *Zakat Evrope. Ocherki morfologii mirovoi istorii* [Sunset of Europe. Essays on the morphology of world history]. Moscow: Mysl.
- Toynbee, Arnold J. 1995. *Doslidzhennya istoriyi. Skorochna versiya tomiv I-VI D. CH. Somervella* [Studies in History. Abridged version of volumes I-VI by D. C. Somervell]. Vol. 2. Kyiv: Osnovy.
- Toynbee, Arnold J. 1995. *Doslidzhennya istoriyi. Skorochna versiya tomiv I-VI D. CH. Somervella* [Studies in History. Abridged version of volumes I-VI by D. C. Somervell]. Vol. 1. Kyiv: Osnovy.
- Yelenskiy, Viktor. 2001. "Relihiinist v ukrainskomu suspilstvi. Za materialamy sotsioliolohichnykh doslidzhen" ["Religiosity in Ukrainian society. According to the materials of sociological research"]. *Lyudyna i svit, Man and World*, 10: 20–25.
- Yelenskiy, Viktor. 2000. "Protystoiannia v ukrainskomu pravoslavii yak konflikt identychnosti" ["Fracture Confrontation in Ukrainian Orthodoxy as an identity conflict"]. *Lyudyna i svit, Man and World*, 6: 2–10.
- Zdioruk, Serhii. 2005. *Protystoiannia v ukrainskomu pravoslavii yak konflikt identychnosti* [Socio-religious relations: challenges of Ukraine in the 21st century]. Kyiv: Znannya Ukrayiny.

Е. Н. Сидоркина

ТРАДИЦИОННОЕ И СОВРЕМЕННОЕ В СТРУКТУРЕ МАССОВОГО СОЗНАНИЯ (В КОНТЕКСТЕ МЕЖЦИВИЛИЗАЦИОННЫХ ВЫЗОВОВ)

Аннотация. В статье рассматривается соотношение различных мировоззренческих элементов в современной структуре массового сознания, показывается специфика и направления процессов, которые в ней происходят. Синкретическая структура современного массового сознания базируется на социокультурной традиции, которая является результатом исторического развития общества и характеризуется определенным динамизмом и демонстрирует изменение своего проявления. Соответствующая динамика обусловлена социальными, историческими и политическими процессами, которые происходят в обществе, а так же особенностями современных межцивилизационных вызовов.

Ключевые слова: обыденный уровень сознания, бытие, вековые конфликты, массовое сознание, мифологеми, межкультурное взаимодействие, неорелигии, религиозное сознание, мировоззрение, общественное сознание, структура общественного сознания, традиции.

O. Sidorkina

TRADITIONAL AND MODERN IN THE MASS CONSCIOUSNESS STRUCTURE (IN THE CONTEXT OF INTER-CIVILIZATIONAL CHALLENGES)

Introduction. Mass consciousness has a complex structure that includes stable and dynamic components, different levels, and a certain direction of its development processes. Social practice acquired distinct features of intercultural interaction in the conditions of inter-civilizational challenges. The aggravation of the conflict phases of these processes makes their retrospective analysis relevant, in particular through the concept of age conflict. **The aim** and tasks are an analysis of the structure of modern mass consciousness, and the ratio of different worldview elements in its composition in the context of modern inter-civilizational challenges. Research methods are primarily the dialectical approach in interpreting the interaction of levels and forms of social consciousness, including the relationship between consciousness and being. The dialectical approach was complemented by the civilizational approach, in particular when analyzing issues in the context of age conflicts. **Research results.** The structure of modern mass consciousness is characterized by a certain dynamism and demonstrates a change in the forms of its manifestation. In Ukrainian society, in the structure of the mass everyday consciousness, several components are represented as certain «mental formations». Intercivilizational interaction took on the features of a social conflict as an acute phase of the development of certain age-old conflicts that arose in the past and developed over many decades. **Discussion.** These features of the structure of modern mass social consciousness are due to a number of reasons related to the spread of values of industrial civilization with its secularization, the development of urban structures, scientific and technological progress, and rationalism. At the root of age-old conflicts is the struggle of social systems, in particular, their political systems or ideological doctrines, which is also manifested in the field of international relations. Age conflicts can be of different natures: inter-formational and intra-formational, internal (civil conflicts), and external (interstate). **Conclusion.** The dynamism of the modern mass everyday consciousness is manifested by several components as certain «mental formations» in its structure. The current socio-economic and political situation in Ukrainian society contributes into the activation of various non-traditional religious movements, the formation of ideologemes associated with different value orientations, and acting as the leading ideological dominants of mass consciousness. Familiarization with the historical features of the course of age-old conflicts in the inter-civilizational context shows the relevance of analyzing these issues in order to find ways to peacefully resolve such conflicts, which will be an important step on the way from inter-civilizational confrontation to cooperation between peoples and countries.

Keywords: ordinary level of consciousness, being, age conflicts, mass consciousness, mythologemes, inter-civilizational interaction, neo-religions, religious consciousness, worldview, social consciousness, the structure of massconsciousness, traditions.

УДК 001 [14+17](045)

Н. М. Сухова

ЛЮДИНА В ЧАСИ МІЖЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СВІТУ

Національний авіаційний університет
n.s.nikas@nau.edu.com;
ORCID: 0000-0002-2422-43970003

Анотація. У статті розглядаються концепції щодо майбутньої долі людства у часи міжцивілізаційних викликів глобалізованого світу. Найбільш адекватною для сьогодення визнається концепція С. Гантінтона. Показано, як розвиток сучасних технологій впливає на різні сфери людського існування. Наголошено, що у ХХІ столітті потужний вплив на трансформаційні процеси в суспільстві і людській свідомості здійснюється через інформаційні війни як компоненти сучасної гібридної війни. А намагання побудувати нову ціннісну систему в умовах цифрової реальності спонукає людство замислитися над тим, до якого образу «Я» ми самі себе відносимо. Оскільки саме цінності, як провідники трансцендентного, задають горизонти належного, надають нам наш власний образ. Показано, як нова цифрова реальність активно втілює свої абсолютні цінності стосовно людини та суспільства, унеможливаючи будь-яку альтернативу. Виявлено, що людина водночас проживає у трьох світах і менше за все сьогодні приділяється уваги внутрішньому світу людини, між тим як увага до світу соціального є значно завищеною, що може призвести до втрати людяності заради ілюзорних цінностей.

Ключові слова: глобалізований світ, гібридні війни, віртуальний простір, цифровізація, цінності, інформаційні технології, освіта.

Вступ

Основні тенденції сучасного світу прямо пов'язані з глобалізаційними процесами, які водночас як ініціюють його розвиток, так і протидіють йому. Перебуваючи на стадії активного вирішення екологічних, політичних, культурологічних та інших суперечностей, людство ХХІ ст. не може лишатися в рамках застарілих форм свого існування. Для обрання найбільш безпечного шляху виходу зі складного становища, в якому ми опинилися сьогодні, сучасній людині необхідно визначитися в своєму розумінні основної характеристики людя-

ності у якісно новому суспільстві, де провідну роль відіграють інформаційні технології та техніка, а також переглянути багато системостворюючих понять та цінностей.

У певні історичні періоди філософи різних світоглядних позицій та течій піднімали проблему духовності й гуманізму людини, щоб, ставши ціннісними нормами життя в різних сферах людського існування, ці поняття сприяли розумінню подальших перспектив для людства. Так і на сьогодні активно розглядається доля людини та